

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Fasl li'l-Vasli'l-Müdreç fi'n-Nakl'i* Bağlamında Müdreç Hadisler ve Değeri

Dr. Mustafa AYDIN*

Atıf / ©- Aydın, M. (2018). Hatîb el- Bağdâdî'nin *el-Fasl li'l- Vasli'l-Müdreç fi'n-Nakl'i* Bağlamında Müdreç Hadisler ve Değeri, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 479-511.

Öz- İslam'ın ikinci kaynağı Sünnet'in yazılı vesikaları olan hadislerin sıhhatinin tesbiti son derece önemlidir. Hadis Usûlü alimleri sıhhat açısından hadisleri Sahih, Hasen ve Zayıf diye kategorilere ayırmışlardır. Bir hadisin isnadına, metnine ya da hem isnad hem de metnine râvisî tarafından yapılan ilaveye idrâc ve bu şekilde rivayet edilen hadislere de müdreç hadis adı verilmektedir. Âlimler tarafından zayıf hadisler içerisinde ele alınan müdreç hadisin bilinmesi, nerede ve nasıl bir idrâcın olduğunun tespit edilmesi, hadis ilmi açısından oldukça önemlidir. Çünkü râvilerin sözüyle Hz. Peygamber'in sözünün birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Nitekim bazen hadiste geçen râvîye ait bir söz, Hz. Peygamber'e ait zannedilmiş ve buna göre farkında olunmadan hadisten, râvînin sözüyle hüküm çıkarılmıştır. Bunun sonucunda da bazı müdreç hadisler, fikhî ve itikâdî konularda önemli problemlere yol açmıştır. Dikkat edilmesi gereken nokta da detaylı bir araştırma yapmadan bir hadiste idrâcın meydana gelip gelmediğini anlayabilmenin oldukça güç olduğudur. Bu açıdan müdreç konusu, isnâd ve metin tenkidi ile yakından ilgilidir. Bu çalışmamızda müdreç hadis hususunda karşımıza çıkan ilk müstakil eser olan Hatîb el- Bağdâdî'nin, "el-Faslu li'l- Vasli'l- Müdreç fi'n-Nakl'" isimli eseri bağlamında konuyu incelemeye çalıştık. Çalışmamızda idrâc ve müdreç hadisin tanımı, idrâcın sebepleri, çeşitleri, tesbit yöntemi, hükmü ve değeri hakkında bilgiler verilir, örnekler sunulmuştur.

Anahtar sözcükler- Hadis, Sünnet, idrâc, müdreç hadis, râvî, rivâyet, isnad ve metin

Makalenin gelişi: 20.04.2018; Yayına kabul tarihi: 12.06.2018

* MEB. Payas Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni, e-posta: maydin1983@gmail.com (ORCID: 0000-0002-3720-0458)

1- Müdrec Hadis'in Tarifi

İdrâc; Arapça “derace” (درج) kökünden gelen “edrace” (درج) fiilinin masdarıdır. “Edrace” veya “idrâc”, sözlükte, bir şeyi diğer bir şeye eklemek, sokmak, katmak, dahil etmek gibi anlamlara gelmektedir.¹ Hadis ıstılahı açısından müdrec hadis hakkında yapılan “râvilere ait bazı sözlerin Hz. Peygamber (sav)’in hadisine dahil edilmesidir”² veya “haberlin sonuna açıkça belirtilmeden, râvinin sözünün eklenmesidir” şeklindeki tanımlar, diğer alimler tarafından eksik bulunarak, müdrec hadisin kısımlarından biri olan müdrecu’l-metne ait bir tarif olarak değerlendirilmiştir.³ Her ne kadar bazı âlimlerce müdrecu’l-isnâdın, metne râci olduğu düşünülse de durum tam anlamıyla öyle değildir. Çünkü isnada yapılan bazı idrâcların metinle alakası yoktur.⁴ Buna örnek olarak; müdrecu’l-isnâdın kısımlarından birini gösterebiliriz: “Bir râvi, aynı hadisi değişik isnadlarıyla ııtır, başka bir râvi de bu hadisin isnadlarını birbirine ilave ederek aradaki ihtilafı açıklamadan tek bir isnadla rivayet ederse müdrecu’l-isnâd olur.”⁵ Bu değerlendirmelerden sonra müdrec hadisin tanımını şu şekilde verebiliriz: “Müdrec hadis; râvisi tarafından isnad veya metnine aslından olmayan bazı sözler sokulmuş hadis demektir.”⁶

2- Müdrec Hadis'in Hükümü

Hadise yapılan idrâc hakkında İslâm âlimlerinin görüşleri şu şekildedir:

İbnü’s-Salâh (v. 643/1245), kasten yapılan idrâcın caiz olamayacağını söylemiştir.⁷ es-San’ânî, onun sözünü tenkit ederek şunları ifade etmiştir:

¹ İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî, *Lisânu’l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut ts., I, s. 964.

² İbnü’s-Salâh, Osman b. Abdırrahman eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetu İbni’s-Salâh, (Ulûmu’l-Hadis)*, ta’lik. İsmail Zerman, Müessesetü’r-Risâletü Nâşirün, Beyrut 1425/2004, s. 62. Ayrıca bkz: Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Usulü*, İFAV Yayınları, 27. Baskı, İstanbul 2012, s. 122.

³ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *el-Faslü li’l-Vasli’l-Müdrec fi’n-Nakl*, tahk. Abdü’s-Semî’ Muhammed el-Uneys, I-II, Dâru İbn Cevzî, Riyad 1997, I, s. 66.

⁴ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 68.

⁵ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 67.

⁶ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 68; Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, çev. Kandemir, M. Yaşar, İFAV Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2012, s. 195; et-Tahhân, Mahmud, *Teysiru Mustalahi’l-Hadis*, Mektebetü’l-Maârif, 9. Baskı, Riyad 1417/1996, s. 103; Koçyiğit, Talat, *Hadis Usulü*, TDV Yayınları, 11. Baskı, Ankara 2012, s. 128; Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 254; Uğur, Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV Yayınları, Ankara 1996, s. 187, Karaman, Hayreddin, *Hadise Dair İlimler ve Hadis Usulü*, Ensar Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2014, s. 149; Yücel Ahmet, *Hadis Usulü*, İFAV Yayınları 11. Baskı, İstanbul 2013, s. 189-90.

⁷ İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-Hadis*, s. 63.

“Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. O da, Hz. Âişe tarafından nakledilen, tehannüs (hadisin)⁸ de (tehannüsün, ibadet etmek anlamına geldiğini açıklamak) olduğu gibi, hadis lafızlarını açıklama hususunda büyük imamların idrâcının sabit olduğudur. Sonuçta söylenilenin aksine lafızları açıklamaya yönelik olan idrâc haram olmaz.”⁹

Nevevî (v. 676/1277) de müdrec hadisin kısımlarını saydıktan sonra, her çeşidinin haram olduğunu ifade etmiştir.¹⁰

Sehâvî'ye (v. 902/1497) göre, bir şeyi diğerine, bir söze ait kılmak hususunda kasten yapılan idrâc haramdır.¹¹

Suyûtî (v. 911/1505) de bu hususta; müdrecin tüm kısımlarının, Hadis ve Fıkıh Ehli'nin icmasıyla haram olduğunu belirtmiş ve İbn Sem'anî'nin kendisine şöyle dediğini nakletmiştir: “Kim kasden idrâc yaparsa (o kişinin) adaleti sâkit olur. Kelimenin yerini değiştiren kişi kezzâblar (yalancılar) zümresine dahildir.”¹² Suyûtî'nin bu husustaki görüşünü ağır bulmuş olabileceğinden dolayı daha sonra verdiği bu hükmü yumuşatarak, garîb kelimeleri açıklamak için idrâc yapmakta bir sakınca olmadığını, bundan dolayı İbn Şihâb ez-Zühri (v. 124/742) ve alimlerden bir kısmının bunu yapmış olduğunu düşündüğü ifade edilmiştir.¹³

Hata ile yapılan idrâcın hata yapanın şer'an özürlü olmasından dolayı haram olmadığı ama bu durumun râvinin zabtına zarar verdiği, çok hata yapan birisinin sika, hadislerinin de makbul olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilmiştir.¹⁴

⁸ Buhârî, “Bedu'l-Vahy”, 1.

⁹ es-San'ânî, Muhammed b. İsmâil el-Emîr el-Hasenî, *Tevdîhu'l-Efkâr li Meâni Tenkîhi'l-Enzâr*, I-II, thk. Ebû Abdîrahmân Salâh b. Muhammed b. Uveyda, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1997, II, s. 50-51.

¹⁰ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *et-Takrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezir*, thk. Muhammed Osman el-Huşî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1405/1985, s. 46; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 78.

¹¹ es-Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdîrahmân, *Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-Hadis*, I-III, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1403/1982, I, s. 251.

¹² es-Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr, *et-Tedribu'r-Râvi fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, I-II, thk. Abdulvehhâb Abdullatîf, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadise, Riyad ty., I, s. 274.

¹³ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 69; Tahhân, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 106; Babanzâde Ahmed Naim Bey, *Hadis Usulü ve Istılahları*, yay. haz. Hasan Karayığit, Düşün Yayınları İstanbul 2010, s. 302.

¹⁴ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 80. Ayrıca bkz: Karaman, *Hadis Usulü*, s. 151.

3- İsnad ve Metin Açısından Müdrec Hadis'in Kısımları

Bir hadise yapılan idrâc hadisin ya isnadında ya da metninde meydana gelmektedir.¹⁵

3.1. İsnad Açısından Müdrecin Kısımları

Bir râvînin sika râvîlere muhalefetle isnadında değişiklik yaparak rivayet ettiği hadislerle *müdrecu'l-isnad* denilmektedir.¹⁶ Senedde idrâc birkaç şekilde vukû bulmaktadır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir.

1) Bir râvî bir hadis metninin tamamının değil de bir kısmının yer aldığı bir isnada sahiptir. Râvinin bu eksik metnin isnadı ile, kendisine başka bir isnadla gelmiş olan hadisin metnini tam olarak rivayet etmesi müdrecu'l-isnadtır.¹⁷ Bu hususta Vâil b. Hucr tarafından rivayet edilen Hz. Peygamber'in nasıl namaz kıldığı ile ilgili olan şu hadisi örnek olarak verebiliriz:

قال ابو داود حدثنا مسدد ثنا بشر بن المفضل عن عاصم بن كليب عن أبيه عن وائل بن حجر قال قلت لأظنن إلى صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم كيف يصلي قال فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم فاستقبل القبلة فركع فرفع يديه حتى حاذتا أذنيه ثم أخذ شماله بيمينه فلما أراد أن يركع رفعهما مثل ذلك ثم وضع يديه على ركبتيه فلما رفع رأسه من الركوع رفعهما مثل ذلك فلما سجد وضع رأسه بذلك المنزل من بين يديه ثم جلس فافتش رجله اليسرى ووضع يده اليسرى على فخذه اليسرى وحد مرفقه الأيمن على فخذه اليمى وقبض ثنتين وحلق حلقة ورأيت

Ebû Dâvud→ Müsedded→ Bişr b. el-Mufaddal→ Âsım b. Kuleyb tarihiyle babasından rivâyet edildiğine göre Vâil b. Hucr şöyle demiştir: "Peygamber (sav)'in nasıl namaz kıldığını mutlaka görmeliyim dedim (ve bu maksatla onu takip ettim). Hz. Peygamber kalktı, kıbleye yöneldi ve tekbir alıp ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırdı. Sonra sağ eliyle sol elini tuttu. Rükû'a varmak isteyince ellerini aynı şekilde kaldırdı. Sonra ellerini dizleri üzerine koydu. Rükû'dan başını kaldırınca ellerini aynı şekilde kaldırdı. Secdeye varınca başını hemen önüne koydu. Sonra oturup sol ayağını yatırdı. Sol elini sol uyluğu üzerine koydu ve sağ dirseğini de sağ uyluğu üzerine koydu. İkisini

¹⁵ Ahmed Naim, *Hadis Usûlü ve İstılahları*, s. 297; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 128; Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 122.

¹⁶ İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Nuhbetu'l-Fiker fi Mustalahi Ehli'l-Eser*, thk. Abdülhamid b. Salih b. Kasım, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1427/2006, s. 281; Tahhân, *Teyşiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 103; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 128; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 254.

¹⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 62-63; İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker*, s. 281; el-Beykûnî, Ömer (Tâhâ) b. Muhammed b. Fettûh ed-Dımaşkî, *el-Manzûmetu'l-Beykûniyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999, s. 199; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 71; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 129.

yumdu, iki parmağını da birleştirerek halka şekline getirdi. Ben işte böyle gördüm.”¹⁸

قال ابو داود حدثنا الحسن بن علي ثنا أبو الوليد ثنا زائدة عن عاصم بن كليب بإسناده ومعناه قال فيه ثم وضع يده اليمنى على ظهر كفه اليسرى والرسغ والساعد وقال فيه ثم جنت بعد ذلك في زمان فيه برد شديد فرأيت الناس عليهم جل الثياب تحرك أيديهم تحت الثياب

(Bir önceki hadis) aynı senedle, mana olarak Ebû Dâvud→ el-Hasen b. Ali Ebû'l-Velid→ Zâide ve Âsım b. Kuleyb vasıtasıyla rivayet edilmiştir. Bu rivayette şöyle söyledi: “Sağ elini sol elin bileğinin üstüne koydu.” Yine bu rivayette şöyle dedi: “Bu hâdiseden sonra çok soğuk bir günde yine namaz kılmak üzere yanlarına geldim, cemaatin üzerlerinde kat kat elbiseler vardı. Elleri elbiselerin altında hareket ediyordu.”¹⁹

Burada Ebû Dâvud, Şureyk tarikiyle, Âsım b. Kuleyb'ten aynı mana-daki hadisi yine aynı isnadla nakletmiştir. Bu haberin isnadı, yukarıda zikredilen Vâil b. Hucr hadisinin isnadına dercedilmiştir. İkinci haber aslında Âsım b. Kuleyb→ Abdülcebbar b. Vâil→ Vâil, isnadıyla rivayet olunmuştur.²⁰

2) Râvîde iki farklı isnadla gelmiş iki hadis bulunmaktadır. Her iki hadisi, bu isnadlardan birisiyle rivayet eder yahut da bir hadisi kendi isnadıyla rivayet ederken, metnine diğer hadisin metninden bazı ibareler sokarsa bu hadiste müdrecu'l-isnad olur.²¹ Bu konuda, “sultanın, velisi olmayanın velisi olduğuna” dair rivayetin, nikâhta velinin şart olduğuna dair rivayete dercedilmesini örnek olarak verebiliriz.

-Nikâhta velinin şart olduğuna dâir rivayet:

قال احمد بن حنبل حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الواحد الخداد قال ثنا يونس عن أبي بردة عن أبي موسى ان النبي صلى الله عليه وسلم قال : لا نكاح الا بولي

Ahmed b. Hanbel→ Abdullah→ Babası→ Abdulvâhid el-Haddâd→ Yûnus→ Ebû Bürde tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Mûsâ şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (sav), ‘Nikâh ancak veli ile olur,’ buyurmuştur.”²²

¹⁸ Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2013, “Salât”, 118.

¹⁹ Ebû Dâvud, “Salât”, 118.

²⁰ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 129.

²¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 63; İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker*, s. 281; Suyûtî, *Terîbu'r-Râvî*, s. 235-36; Beykûnî, *el-Manzûmetü'l-Beykuniyye*, s. 200-1; Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve İstilahları*, s. 198; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 72; Ahmed Naim, *Hadis Usûlü ve İstilahları*, s. 297; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 128-29.

²² Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *el-Müsned*, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Kahire ty., IV, s. 418; ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahmân b. el-Fazl, *es-Sünen*, I-II, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1431/2010, “Nikâh”, 11.

-Nikâhta velinin şart olduğuna ve sultanın velisi olmayanın velisi olduğuna dair Hz. Âişe rivayeti:

قال ابن ابي شيبة حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا سليمان بن حيان أبو خالد ثنا حجاج عن الزهري عن عروة عن عائشة قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لا نكاح الا بولي والسلطان ولي من لا ولي له

İbn Ebî Şeybe→ Abdullah→ Babası→ Süleyman b. Hayyân Ebû Hâlid→ Haccâc→ Zührî→ Urve tarikiyle rivayet edildiğine göre Âişe şöyle demiştir: "Hz. Peygamber 'Nikâh ancak veli ile olur, sultan, velisi olmayanın velisidir,' buyurmuştur."²³

-Nikâhta velinin şart olduğuna ve sultanın velisi olmayanın velisi olduğuna dair İbn Abbâs rivayeti:

قال احمد بن حنبل حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا معمر بن سليمان الرقي عن الحجاج عن عكرمة عن بن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : لا نكاح الا بولي والسلطان ولي من لا ولي له

Ahmed b. Hanbel→ Abdullah→ Babası→ Ma'mer b. Süleymân→ el-Haccâc→ İkrime tarikiyle rivayet edildiğine göre İbn Abbâs şöyle demiştir: "Hz. Peygamber, 'Nikah ancak veli ile olur, sultan, velisi olmayanın velisidir,' buyurmuştur."²⁴

-Sultanın velisi olmayanın velisi olduğuna dair rivayetin, nikâhta velinin şart olduğuna dair rivayete dercedildiği hadis:

قال البغدادي أخبرنا القاضي أبو بكر محمد بن عمر بن إسماعيل الداودي أنا علي بن عمر الحافظ نا أبو جعفر محمد بن سليمان بن محمد النعماني نا الحسين بن عبد الرحمن الجرجاني نا طلق بن غنام نا قيس عن أبي إسحاق عن أبي بردة نا أبي موسى قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا نكاح إلا بولي والسلطان ولي من ولي له

el-Kâdî Ebu Bekr Muhammed b. Ömer b. İsmâil→ Ali b. Ömer el-Hâfız→ Ebu Ca'fer Muhammed b. Süleymân b. Muhammed en-Nu'mânî→ el-Huseyn b. Abdirrahman el-Cürcânî→ Talak b. Ğanem→ Kays→ Ebu İshâk→ Ebu Bürde tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebu Mûsâ el-Eş'arî şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Evlence ancak veli ile olur! *Sultan, velisi olmayanın velisidir.*'"²⁵

²³ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, I-VII, thk. Kemal Yûsuf el-Hût, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd 1409/1989, III, s. 455; Ayrıca bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, s. 260; el-Mevsilî, Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsenâ et-Temimî, *el-Müsned*, I-XIII, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dîmeşk 1404/1984, VIII, s. 191.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, s. 250; Mevsilî, Ebû Ya'lâ, *Müsned*, VIII, s. 309; et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, I-XXV, thk. Hamdî b. Abdî'l-Mecîd es-Selefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, ty., XI, s. 142.

²⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II, s. 709.

Ali b. Ömer, “*sultan, velisi olmayanın velisidir,*” sözünün ilave olduğuna belirtmektedir. Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071) de bunu destekleyerek, Ebu Mûsâ el-Eş’arî hadisinde birinci cümle dışında bir ifade olmadığını söylemektedir.²⁶ Bununla birlikte nikâhın ancak veli ile olabileceği ve sultanın da velisi olmayanın velisi olduğunu bildiren Hz. Aişe ve İbn Abbâs rivayetleri bulunmaktadır. Kanaatimizce Hz. Aişe ve İbn Abbâs tarafından rivayet edilen hadislerin son kısmı alınarak, Ebu Musa’nın rivayet ettiği hadise dercedilmiş ve idrâca sebep olunmuştur.

3) Bir hadis, birçok kimse tarafından muhtelif isnadlarla rivayet edilmiştir. Bir râvî, aynı hadisi bu kimselerden hepsini tek bir isnad içinde birleştirerek rivayet eder, fakat isnadlar arasındaki farkı belirtmezse müdrecu'l-isnâd olur.²⁷

Bu konuya örnek olarak, Abdullah İbn Mes’ud’tan rivayet edilen şu hadisi verebiliriz. Bu hadisi, Tirmizî rivayet etmiştir:

قال الترمذي حدثنا محمد بن بشار حدثنا عبد الرحمن بن مهدي حدثنا سفيان عن واصل عن أبي وائل عن عمرو بن شرحبيل عن عبد الله قال قلت : يا رسول الله أي الذنب أعظم ؟ قال ان يجعل الله ندا وهو خلقك قال قلت ثم ماذا ؟ قال ان تقتل ولدك خشية أن يطعم معك قال قلت ثم ماذا ؟ قال أن تربى بحليلة جارك

Tirmizî→ Muhammed b. Beşşâr→ Abdurrahmân b. Mehdî→ Süfyân→ Vâsıl→ Ebû Vâil→ Amr b. Şurahbil tarikiyle Abdullâh b. Mes’ud’un şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Ey Allâh’ın Rasûlü! Günahın hangisi en büyüktür?” diye sordum. Buyurdu ki: “Allah seni yarattığı halde O’na şirik koşmandır.” “Sonra hangisidir?” dedim. Buyurdu ki: “Kendi evladını yiyeceğine ortak olacağı endişesiyle öldürmendir.” “Sonra hangisidir?” dedim. Buyurdu ki: “Komşunun karısıyla zina etmendir.”²⁸

Konuyla ilgili Buhârî (v. 256/870) rivayetinin iki isnadı bulunmaktadır. Bu hadisin müdrec olmasının sebebi ile ilgili yapacağımız açıklama için, bu rivayetin iki isnadını da vereceğiz:

1) حدثنا مسدد حدثنا يحيى عن سفيان قال حدثني منصور وسليمان عن أبي وائل عن أبي ميسرة عن عبد الله

²⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II, s. 709-10.

²⁷ İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-Hadis*, s. 63; İbn Hacer el-Askalânî, *Nuhtetu’l-Fiker*, s. 281; Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî*, s. 236-37; Beykûnî, *el-Manzûmetü’l-Beykûniyye*, s. 201; Subhi es-Salîh, *Hadis İlimleri ve İstilahları*, s. 197; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 72; Ahmed Naim, *Hadis Usûlü ve İstilahları*, s. 297; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 128.

²⁸ et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu’s-Sahîh (es-Sünen)*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2008, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 26.

(2) وحديثي واصل عن أبي وائل عن عبد الله رضي الله عنه قال : سألت أو سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم أي الذنب عند الله أكبر ؟ قال (أن تجعل لله ندا وهو خلقك) قلت ثم أي ؟ قال ثم أن تقتل ولدك خشية أن يطعم معك . قلت ثم أي ؟ قال (أن تزاني بحليلة جارك)

1. İsnâd: Müsedded→ Yahya→ Süfyân→ Mansûr ve Süleyman→ Ebû Vâil→ Ebû Meysere→ Abdullâh b. Mes'ud:

2. İsnâd: Vâsıl→ Ebû Vâil tarihiyle Abdullâh b. Mes'ûd'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ben Rasûlullah'a sordum -yâhut Rasûlullah'a şöyle soruldu: 'Allah katında hangi günâh en büyüktür?' dedim. Rasûlullah (sav): 'Seni Allah yaratmış olduğu hâlde Allah 'a bir benzer uydurmandır' buyurdu. 'Sonra hangisi?' diye sordum. Rasûlullah: 'Seninle beraber yemek yemesinden korkarak çocuğunu öldürmendir' buyurdu. 'Bundan sonra hangisi (büyüktür)' dedim. Rasûlullah: 'Komşunun zevcesiyle zina etmendir' buyurdu. İbn Mes'ûd dedi ki: 'Rasûlullah'ın bu cevâplarını tasdik edici olarak şu âyet indi: "Onlar ki Allah'ın yanına başka bir tanrı daha (katıp) tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı nefsi haksız yere öldürmezler, zina etmezler. Kim bunları yaparsa cezaya çarpar."²⁹

Tirmizî'nin rivayet ettiği hadisten anlaşıldığına göre; Süfyân yukarıdaki hadisi, Vâsıl→ Ebû Vâil→ Amr b. Şurahbil tarihiyle rivayet etmektedir. Yukarıda verdiğimiz Buhârî rivayetindeki birinci isnadda yer alan Süleyman, el-A'meş; Ebû Meysere'de, Amr b. Şurahbil'dir. Buradan anlaşılıyor ki, Vâsıl'ın rivayet ettiği hadisin isnadı, Mansûr ve el-A'meş'in rivayet ettiği hadisin isnadından farklıdır. Tirmizî'nin rivayetinde ise bu belirtmeksizin, adı geçen râvilerin hepsi, tek bir isnad içerisinde birleştirilerek verilmiştir. Yani Vâsıl'ın rivayeti, Mansûr ve el-A'meş'in rivayetine idrâc edilmiştir.

4) Muhaddis, bir hadisi rivayet ederken, önce hadisin isnadını söyler, rivayet ettiği hadisin metnini zikretmeden önce susar ve başka bir hususta hadise ait olmayan bir söz söyler, açıklama yapar, orada bulunanlar ise muhaddisin bu sözünü, başta zikrettiği isnada ait hadis zannederler ve bu şekilde rivayet ederler.³⁰

Bu konuyla ilgili vereceğimiz örnek şu şekildedir:

قال ابن ماجة حدثنا إسماعيل بن محمد الطلحي . حدثنا ثابت بن موسى أبو يزيد عن شريك عن الأعمش عن أبي سفيان عن جابر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من كثرت صلواته بالليل حسن وجهه بالنهار

²⁹ el-Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1995, "Kitabü't-Tefsir", Furkan 254.

³⁰ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker*, s. 281; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 73; Tahhân, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 103-4; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 145.

İbn Mâce→ İsmâil b. Muhammed et-Talhâ→ Sâbit b. Mûsâ Ebû Yezîd→ Şerîk→ el-A'meş→ Ebû Süfyân tarikiyle rivayet edildiğine göre Câbir şöyle demiştir: "Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: 'Gece çokça namaz kılanın, yüzü gündüzleri parlak olur.'³¹

Aslında burada, Hz. Peygamber'e izafe edilen sözün sahibi, Hz. Peygamber değildir, bilakis bu sözün sahibi, hadisin râvilerinden olan, Şerîk'tir. Buradaki idrâcın sebebi şudur:

Hadis imamlarından olan Şerîk, birgün talebelerine hadis yazdırmaktadır. Yukarıdaki verdiğimiz hadisi rivayet ederken, önce bu hadisin isnadını zikrederek ve talebelerinin bunu yazması için bir müddet susarak bekler, tam bu sırada içeriye Sâbit b. Mûsâ girer, Şerîk de bu sırada onu görür ve onun ibadetini överek şöyle der: "Gece çokça namaz kılanın, yüzü gündüzleri parlak olur." Sâbit, isnad söylendiği anda içeri girip bu sözü duyunca, bu sözleri, Şerîk'in daha önce söylediği isnadın metni olduğunu zannederek, Şerîk'e ait olan bu sözü, Hz. Peygamber'in hadisiymiş gibi rivayet eder.³²

3.2. Metin Açısından Müdrecin Kısımları

Bir râvinin, sika râvilere muhalefetle, hadis metnine herhangi bir açıklayıcı husus belirtmeden bazı sözler ilave ederek rivayet ettiği hadise *müdrecu'l-metn* (metinde idrâc) denilmektedir.³³

Hadis alimleri metinde meydana gelen idrâcî üç kısımda ele almışlardır:

1. Metnin başlangıcında meydana gelen idrâc. Diğer idrâc çeşitlerine göre daha az görülür.
2. Metnin ortasında meydana gelen idrâc. Buna da az rastlanmaktadır.
3. Metnin sonunda meydana gelen idrâc. Diğer idrâc çeşitlerine göre en çok bu idrâc türüne rastlanmaktadır.³⁴

³¹ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1434/2013, "İkâmetü's-Salât", 174.

³² et-Tahhân, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 104; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 145.

³³ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 62; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 231; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 129; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 254; Çakan, *Hadis Usulü*, s. 123. Ayrıca bkz: Ertürk, *Metin Tenkidî*, s. 76.

³⁴ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 68.

3.2.1. Metnin Başlangıcında Meydana Gelen İdrâc Örnekleri:

Abdesti tam ve güzel bir şekilde almak ile ilgili rivayetteki idrâc:

-Hadisin orijinal metni:

قال مسلم حدثنا قتيبة وأبو بكر بن أبي شيبة وأبو كريب قالوا حدثنا وكيع عن شعبة عن محمد بن زياد عن أبي هريرة : أنه رأى قوما يتوضؤون من المطهرة فقال أسبغوا الوضوء فإني سمعت أبا القاسم صلى الله عليه وسلم يقول ويل للعراقيب من النار

Müslim→ Kuteybe ve Ebû Bekir b. Ebi Şeybe ve Ebû Kureyb→ Vekî'→ Şu'be→ Muhammed b. Ziyad tarikiyle rivâyet edildiğine göre Ebû Hureyre ibrikten abdest alan bir topluluk gördü ve onlara şöyle dedi: “Abdesti tam alın! Ben, Allah Rasulü'nün şöyle dediğini duydum: “Cehennemde yanacak topukların vay haline!”³⁵

-Bu konudaki idrâcî ortaya çıkaran Abdullâh b. Amr rivayeti:

قال البخاري حدثنا موسى قال حدثنا أبو عوانة عن أبي بشر عن يوسف بن ماهك عن عبد الله بن عمرو قال : تخلف النبي صلى الله عليه وسلم عنا في سفرة سافرناها فأدركنا وقد أرهقنا العصر فجعلنا نتوضأ ونمسح على أرجلنا فنأدى بأعلى صوته ويل للأعقاب من النار مرتين أو ثلاثا

Buhârî→ Mûsâ→ Ebû Avâne→ Ebû Bişr→ Yûsuf b. Mâhik tarikiyle rivâyet edildiğine göre Abdullâh b. Amr şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav) ile çıktığımız bir yolculukta, bizden biraz geride kalmıştı. Sonradan bize yetişti. O sırada İkinci namazı vakti girmişti biz de abdest alıyorduk. Ayaklarımızı mesh eder gibi az su ile yıkamaya başladık. Peygamber bu hali görünce en yüksek sesiyle iki veya üç defa: ‘cehennemde yanacak topukların vay haline!’ diye seslendi.”³⁶

-Hadisin idrâclı metni:

قال البغدادي أخبرنا الحسن بن أبي بكر أنا دعلج بن أحمد نا محمد بن يوسف الأزدي نا الحسن بن محمد هو الزعفراني نا أبو قطن نا شعبة عن محمد بن زياد عن أبي هريرة قال قال أبو القاسم صلى الله عليه وسلم اسبغوا الوضوء ويل للأعقاب من النار

Hatîb el-Bağdâdî→ el-Hasen b. Ebî Bekr→ Dâ'lec b. Ahmed→ Muhammed b. Yûsuf el-Ezdî→ el-Hasen b. Muhammed ez-Ze'ferânî→ Ebû Kattan→ Şu'be→ Muhammed b. Ziyâd tarikiyle Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “*Abdesti tam alın*, cehennemde yanacak topukların vay haline.”³⁷

Bu hadisteki “*abdesti tam alın*” uyarısı, Hz. Peygamber'in değil, Ebu Hureyre'nin sözüdür. Buradaki idrâc, hadisi Şu'be'den rivayet eden Ebu Ka-

³⁵ Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1999, “Tahare”, 29.

³⁶ Buhârî, “Vudû”, 26.

³⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I, s. 202.

tan'ın vehminden kaynaklanmaktadır. O, Ebu Hureyre'nin sözünü hadis metninden ayırt etmeden merfu olarak rivayet etmiş ve idrâca sebep olmuştur.³⁸

3.2.2. Metnin Ortasında Meydana Gelen İdrâc Örnekleri

Bu idrâc genel olarak, ya râvinin hadis rivayetini tamamlamadan önce hüküm istinbat etmeye kalkışarak, sözlerinin metin arasına sokulması halinde olur yahut da metnin içerisinde geçen bazı garîb kelimelerin tefsir edilmesi veya o kelimelere açıklık kazandıran mürâdif kelimeler ilavesiyle olur.³⁹ Bu açıklamadan sonra hadisin ortasında meydana gelen idrâca örnek olarak şu rivayetleri verebiliriz.

Namazda esneme ile ilgili rivayetteki idrâc:

-Hadisin orijinal metni:

قال مسلم حدثنا يحيى بن أيوب وقتيبة بن سعيد وعلي بن حجر السعدي قالوا حدثنا إسماعيل (يعنون ابن جعفر) عن العلاء عن أبيه عن أبي هريرة: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: التناؤب من الشيطان فإذا تناؤب أحدكم فليكظم ما استطاع

Müslim→ Yahya b. Eyyûb ve Kuteybe b. Saîd ve Ali b. Hucr Es-Saîdî→ İsmail b. Ca'fer→ Alâ→ babası tarikiyle Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Esneme, şeytandandır. Sizden birinize esneme geldiği vakit gücü yettiği kadar önlemeye çalışsın."⁴⁰

-Hadisin idrâclı metni:

قال الترمذي حدثنا علي بن حجر أخبرنا شريك عن أبي البقطان عن عدي بن ثابت عن أبيه عن جده رفعه قال: العطاس والنعاس والتناؤب في الصلاة والحيز والقيء والرغاف من الشيطان

Tirmizî→ Ali b. Hucr→ Şerîk→ Ebu'l-Yekzân→ Adî b. Sâbit→ Babası tarikiyle dedesinden rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Namazda *aksırmak, pinekleme, esnemek, hayız görmek, kuma ve burun kanaması* şeytandandır."⁴¹

-Benzer bir müdrec rivayet:

قال ابن ماجة حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة . حدثنا الفضل بن ذكين عن شريك عن أبي البقطان عن عدي بن ثابت عن أبيه عن جده عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: البزاق والمخاط والحيز والنعاس في الصلاة من الشيطان

İbn Mâce→ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe→ Fadl b. Dukeyn→ Şerîk→ Ebu'l-Yekzân→ Adî b. Sâbit→ Babası tarikiyle dedesinden rivayet edildiğine göre,

³⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I, s. 302; Suyûtî, *el-Müdrec Ale'd-Derc*, varak 1b.

³⁹ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 130.

⁴⁰ Müslim, "Zühd", s. 56.

⁴¹ Tirmizî, "Edeb", 8.

Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Namazdayken *tükürmek, sümkürmek, hayız görmek ve uyuklamak* şeytandandır."⁴²

Hz. Peygamber'in esnemenin şeytandan olduğuna dair rivayetine, hayız, burun kanaması, kusma aksırma, sümkürme, tükürme, uyuklama gibi hususların ilave edildiği düşünülmektedir. Buradaki fazlalıkların da her iki rivayetin de ortak râvileri olan Ebu'l-Yekzân⁴³ ve Şerîk'ten⁴⁴ kaynaklandığı onların hadis alimlerince güvenilir olmadıkları ifade edilmektedir. Ayrıca insanların rahatsızlığı sebebiyle elinde olmadan kusması, burnunun kanaması, üşümesi veya grip-nezle gibi rahatsızlıklarından dolayı aksırması özellikle kadınların namaz kılarken hayız görmeleri ellerinde olan bir konu değildir. Bunlar irade-mize bağlı olmadan meydana gelen olaylardır. Dolayısıyla insanın yaratılışından gelen tabii bir özelliği olan bu gibi hususları şeytana mâletmek doğru olmamalıdır.⁴⁵

3.2.3. Metnin Sonunda Meydana Gelen İdrâc Örnekleri:

Rasûlullâh'ın namaza başlarken ellerini kaldırdığı ile ilgili rivayetteki idrâc:

- Hadisin orijinal metni:

قال احمد بن حنبل حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا هشيم عن يزيد بن أبي زياد عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن البراء بن عازب قال : رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم حين افتتح الصلاة رفع يديه

Ahmed b. Hanbel → Abdullâh → Babası → Hüseyim → Yezîd b. Ebî Ziyâd → Abdurrahmân b. Ebî Leylâ tarihiyle rivayet edildiğine göre el-Berâ b. Âzib şöyle demiştir: "Rasûlullâh (sav)'i namaza başlayacağı zaman ellerini kaldırırken gördüm."⁴⁶

-Benzer bir rivayet de şöyledir:

قال الطبراني حدثنا الحسين بن إسحاق التستري ثنا يحيى الحماني ثنا شريك عن عاصم بن كليب عن أبيه عن وائل بن حجر قال : رأيت النبي صلى الله عليه وسلم حين افتتح الصلاة رفع يديه حذو أذنيه

⁴² İbn Mâce, "İkâmet", 42.

⁴³ İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâi ve'l-Metrûkîn*, I-III, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed, Dâru'l-Ma'rîfe, Beyrut 1412/1992, II, 195; İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1404/1984, II, 18.

⁴⁴ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim b. el-Haccâc*, I-XVIII, Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1392/1972, II, 210; İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Marîfe, Beyrut, 1379/1959, XIII, 484; *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 296-97.

⁴⁵ Ateş, Ali Osman, *Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan*, s.196.

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV s. 282, 303; Mevsilî, Ebû Ya'lâ, *Müsned*, III, s. 218. Ayrıca bkz: Ebû Dâvud, "Salât", 115.

Taberânî→ el-Huseyn b. İshâk et-Tüsterî→ Yahya el-Hamânî→ Şüreyk→ Âsım b. Kuleyb→ Babası tarihiyle rivayet ettiğine göre Vâil b. Hucr şöyle demiştir: “Peygamber (sav)’i namaza başlayacağı zaman ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırırken gördüm.”⁴⁷

-Hadisin idrâclı metni:

قال الدارقطني حدثنا يحيى بن محمد بن صاعد نا محمد بن سليمان لوين ثنا إسماعيل بن زكريا ثنا يزيد بن أبي زياد عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن البراء أنه : رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم حين افتتح الصلاة رفع يديه حتى حاذى بهما أذنيه ثم لم يعد إلى شيء من ذلك حتى فرغ من صلاته

Dârekutnî→ Yahya b. Muhammed b. Sâid→ Muhammed b. Süleyman Lüveyn→ İsmâil b. Zekeriyya→ Yezîd b. Ebî Ziyâd→ Abdurahman b. Ebî Leylâ tarihiyle rivayet edildiğine göre el-Berâ, “Rasûlullah (sav)’ı namaza başlarken ellerini kulaklarının hizasına kaldırdığını gördüğünü, *daha sonra namazını bitirinceye kadar tekrar böyle bir şey yapmadığını* söylemiştir.”⁴⁸

Bu hadiste yer alan “*daha sonra namazını bitirene kadar tekrar böyle bir şey yapmadı*” ifadesi hadisin aslından değildir ve hadise sonradan eklenmiştir. Buradaki idrâc, râvî Yezîd b. Ebî Ziyâd’tan kaynaklanmaktadır. Onun başka bir rivayetinde bu ziyade yer almazken daha sonra hafızasının bozulduğu nedeniyle metni değiştirdiği söylenmiştir.⁴⁹

4. Hadis’te İdrâc Sebepleri

4.1. Hadis’te Geçen Bir Hükümün Açıklanması veya Yorumlanmasından Kaynaklanan İdrâc

Bazı durumlarda râviler tarafından, hadiste geçen bir hüküm kendilerinden sonrakilerce kolayca anlaşılabilmesi için açıklanmış veya yorumlanmıştır. Ancak bunlar açıkça belirtilmediği için hadis metninden gibi zannedilmiştir ve böylece söz konusu hadis müdrec olmuştur.⁵⁰

İftarın fazileti ile ilgili rivayetteki idrâc:

-Hadisin orijinal metni:

⁴⁷ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebir*, XXII, s. 39.

⁴⁸ ed-Dârekutnî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed, *es-Sünen*, I-V, th. Şuayb el-Arnaût vd., Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1424/2004, II, s. 49. Ayrıca benzer bir hadis için bkz: Ebû Dâvud, “Salât”, 116, 117.

⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I, s. 394. Suyûtî, *el-Müdrec Ale’l-Derc*, varak: 2a.

⁵⁰ Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî*, s. 234; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 75; et-Tahhân, *Teysiru Mustalahi’l-Hadis*, s. 106; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 145.

قال البخري حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن أبي حازم عن سهل بن سعد : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر

Buhârî→ Abdullâh b. Yûsuf→ Mâlik→ Ebi Hâzım tarikiyle Sehl b. Sa'd'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “İnsanlar vakti girdiğinde iftar etmek için acele ettikleri müddetçe daima hayırla beraberdirler.”⁵¹

- Hadisin idrâclı metni:

قال الطبراني حدثنا أبو حصين ثنا الحماني قال ثنا عبد العزيز بن أبي حازم عن أبيه عن سهل بن سعد : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر ولم يؤخروه تأخير أهل المشرق

Taberânî→ Ebû Husayn→ el-Hemânî→ Abdülazîz b. Ebî Hâzım→ Babası→ el-Kâsım tarikiyle Sehl b. Sa'd'tan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “İnsanlar vakti girdiğinde iftar etmek için acele ettikleri -Doğu Ehli'nin geciktirdiği gibi geciktirmedikleri- müddetçe daima hayırla beraberdirler.”⁵²

“-Doğu Ehli'nin geciktirdiği gibi geciktirmedikleri-” sözü hadisin asıl metnine ait değildir, sonradan hadise ilave edilmiştir.⁵³ Bu durum yukarıda verilen aynı hadisin Buhârî, Müslim (v. 261/875) ve diğer hadis kaynaklarında yer alan versiyonları incelendiği zaman kolaylıkla anlaşılacaktır.

4.2. Hadisten Hüküm Çıkarmak İçin Yapılan Açıklamadan Kaynaklanan İdrâc

Hadisin metninin rivayetinin tamamlanmasından önce ya da tamamlanmasından sonra râvî tarafından bazı durumlarda hadis metninden hükümler çıkarılmıştır. Çıkarılan bu hükümler râvî tarafından açıkça belirtilmediği için idrâca neden olmuştur.⁵⁴

⁵¹ Buhârî, “Savm”, 44; Ayrıca bkz: Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî, el-Yemenî, *el-Muvatta*, (Rivâyetü Yahya b. Yahya el-Leysî.), Dâru'l-Marife, 2. Baskı, Beyrut 1429/2008, “Sıyâm”, 6; Müslim, “Sıyâm”, 48; İbn Mâce, “Sıyâm”, et-Tirmizî, “Savm”, 14; 24; et-Taberânî, *el-Mucemu'l-Kebir*, VI, s. 139, 187, 191; krş: Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef*, I-XI, thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, 2. Baskı, el-Mekteû'l-İslamî, Beyrut 1403/1983, IV, s. 226; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, s. 331, 334, 336, 337, 339; ed-Dârimî, “Savm”, 11; Mevsilî, Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XIII, s. 464; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sahih*, I-XVIII, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993, VIII, s. 273, 275.

⁵² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, VI, s. 168.

⁵³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, II, s. 693.

⁵⁴ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 234; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 75; Tahhân, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 106.

Sadaka vermenin fazileti ile ilgili rivayetteki idrâc:

- Hadisin orijinal metni:

قال البغدادي - أبو علي الحسن بن محمد بن محمد بن الحسن البلخي الخطيب أنا محمد بن أحمد بن شاذان الفقيه ببلخ وكان ثقة نا أبو شهاب معمر بن بن محمد العوفي نا المحكي بن إبراهيم نا جعفر بن الزبير عن القاسم مولى يزيد بن معاوية عن أبي أمامه قال قال رسول الله صلى اله عليه وسلم مكتوب على باب الجنة القرض بثمانية عشر والصدقة بعشر أمثالها قال جعفر قال بعض الفقهاء لأن صاحب القرض لا يأتيك إلا وهو محتاج والصدقة ربما وضعت في غنى

Hatîb el-Bağdâdî→ Ebû Ali el-Hasen b. Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Belhî el-Hatîb→ Muhammed b. Ahmed b. Şâzân el-Fakîh→ Ebû Şihâb Ma'mer b. Muhammed el-Ûfî→ el-Mekkî b. İbrahim→ Ca'fer b. ez-Zübeyr→ el-Kâsım Mevlâ Yezîd b. Muâviye tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Ümame şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'Cennetin kapısında şöyle yazılıdır: 'karz (borç vermek) on sekiz misliyle, sadaka ise, on misliyle mükâfatlandırılır.' Ca'fer şöyle dedi: Bazı fakîhler şöyle demiştir: Çünkü borç alacak kişi sana muhtaç olarak gelir. Sadakayı ise kimi zaman zengin birine vermiş olursun."⁵⁵

-Hadisin idrâclı metni:

قال الطيالسي حدثنا أبو داود قال حدثنا جعفر بن الزبير الحنفي عن القاسم عن أبي امامة قال قال النبي صلى الله عليه وسلم : انطلق برجل الى باب الجنة فرفع رأسه فإذا على باب الجنة مكتوب الصدقة بعشر امثالها والقرض الواحد بثمانية عشر لأن صاحب القرض لا يأتيك الا وهو محتاج وان الصدقة وضعت في غنا

Tayâlisî→ Ebû Dâvud→ Ca'fer b. ez-Zübeyr el-Hanefî→ el-Kâsım tarikiyle rivayet edildiğine göre Ebû Ümame şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Bir şahıs cennetin kapısına getirilir. Başını kaldırıp bakınca cennetin kapısında sadaka on misliyle mükâfatlandırılır, karz (borç vermek) ise on sekiz kat misliyle mükâfatlandırılır, diye yazılı olduğunu görür. Çünkü borç alacak kişi sana muhtaç olarak gelir. Sadakayı ise kimi zaman zengin birine vermiş olursun."⁵⁶

Bu hadisteki, "çünkü borç alacak kişi sana muhtaç olarak gelir. Sadakayı ise kimi zaman zengin kişiye vermiş olursun" bölümü, hadisin orijinal metninden değildir, Mekkî b. İbrahim'in açıkladığına göre bu bazı fakîhlerin sözüdür ve hadis metnine girmiştir.⁵⁷ Kanaatimizce, fakîhler, buradaki mükâfat farkının sebebi için, hüküm vermişler, bu hükümde hadisin asıl metnine dercedilmiştir.

⁵⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I, s. 402.

⁵⁶ et-Tayâlisî, Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvud b. el-Cârûd, *el-Müşned*, I-IV, thk. Muhammed b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Mektebetü Ebi'l-Muâtî, Kahire 1419/1999, II, s. 458.

⁵⁷ Suyûtî, *el-Müdrec Ale'd-Derc*, varak: 3a.

4.3. Hadis'teki Garîb Bir Lafzın Açıklanmasından Kaynaklanan İdrâc

Hadiste geçen garîb bir lafzı açıklamak veya hadiste geçen kelimeye açıklık kazandıran eş anlamlı kelimeler ilave etmek suretiyle de idrâca sebep olunmuştur.⁵⁸ Hadiste bulunan garîb lafzın hangi anlama geldiğini bilen hadis alimi, kendisinden hadis alan öğrencilerinin hadisi daha iyi anlayabilmeleri için, rivayet esnasında, bu lafzın anlamını da söyler. Bunu yaparken ya açıkça bu lafzın kendisine ait olduğunu belirtmemiş veya belirtse bile hadisi dinleyen öğrenci o anki dalgınlığından bunun farkına varamamıştır. Sonuç olarak, hadis alimine ait bu açıklama hadisin asıl metnine aitmiş gibi rivayet edilmiştir. Bu durum, zabt açısından daha kuvvetli râvilerin rivayetlerinden anlaşılmaktadır.

Altın ve gümüş satışı ile ilgili rivayetteki idrâc:

-Hadisin orijinal metni:

قال مسلم حدثنا يحيى بن يحيى قال قرأت على مالك عن نافع عن أبي سعيد الخدري: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تبيعوا الذهب بالذهب إلا مثلا بمثل ولا تشفوا بعضها على بعض ولا تبيعوا منها غائبا بناجز

Müslim→ Yahya b. Yahya→ Mâlik→ Nâfi tarihiyle Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Misli misline olmadıkça altını altınla satmayın! Birini diğerinden ziyade yapmayın! Bunlardan halen mevcut olmayanı mevcut olanla satmayın!"⁵⁹

-Hadisin idrâclı metni:

قال البغدادي أخبرنا أبو القاسم عبد الملك بن محمد بن عبد الله الواعظ أنا دعلج ابن احمد بن دعلج أنا محمد بن علي الصانع نا سعيد يعني ابن منصور نا أبو معشر عن نافع قال بلغني عن أبي سعيد الخدري حديث فأتيته أنا وابن عمر فقال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الذهب بالذهب مثلا بمثل لا يشف بعضها على بعض والفضة مثلا بمثل لا فضل بينهما ولا يباع غائب بناجز إني أخاف عليكم الرماء والرماء هو الربا

Hatîb el-Bağdâdî→ Ebû'l-Kâsım Abdu'l-Melik b. Muhammed b. Abdillâh el-Vâiz→ Da'lec b. Ahmed b. Dâ'lec→ Muhammed b. Ali es-Sâiğ→ Saîd İbn Mansûr→ Ebû Ma'sher tarihiyle Ebû Saîd el-Hudrî ve Abdullâh b. Ömer'den Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Altını altınla ancak misli misline satınız, bir kısmını diğerine karşı fazla saymayınız. Gümüşü de gümüşle ancak misli misline satınız. Bir kısmını diğerine karşı fazla saymayınız."

⁵⁸ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 234; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 75; Tahhân, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 106.

⁵⁹ Müslim, "Müsâkât", 75; Mâlik b. Enes, *Muvatta*, "Buyû", 30; Mâlik'in rivayetinde son cümle yoktur. Ayrıca bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, s. 53; Buhârî, "Buyû", 78.

nız. Bunların mevcut olmayanını mevcut olanına karşılık satmayın! *Zira ben sizin "ramâ"ya düşmenizden korkuyorum, "ramâ", fâiz demektir.*⁶⁰

Bu rivayette iki tane idrâc vardır. Birincisi, "*Zira ben sizin ramâya düşmenizden korkuyorum,*" sözü, Ebu Saîd'e göre, Hz. Ömer'e aittir bunu da Nâfi, İbn Ömer'den, o da babasından rivayet etmiştir. Burada hataya düşen, hadisi Ebû Saîd'ten nakleden Ebu Ma'şer'dir. Bu hadisteki diğer bir müdrec ifade ise *ramânın açıklaması ve faiz* kelimesidir. O da es-Suyûtî'ye göre bazı râvîlerin idrâcıdır.⁶¹

4.4. İslam Düşmanlığından Kaynaklanan İdrâc

Bazı durumlarda insanlar İslâm'a düşman oldukları için kasıtlı olarak idrâc yapabilmişlerdir. Kendilerince uydurdukları sözleri Hz. Peygamber'e isnad etmişlerdir. İlhan Arsel kendine ait bir sözü Hz. Peygamber'e isnad ederek kasıtlı olarak idrâc yapmıştır. Yabancı bir kadınla baş başa kalmanın şeytanla irtibatlandırıldığı bazı hadisleri İlhan Arsel şöyle değerlendirmiştir: "Öte yandan kadının 'nâmahrem' olduğunu ve *dışarı çıktığı zaman şeytanın onu takip ettiğini* ve ne zaman ki bir kadınla bir erkek bir arada bulunacak olursa, orada mutlaka şeytanın yer alacağını bildirmiş ve 'bir kadınla bir erkeğin baş başa buldukları yerde şeytan üçüncü kişi olarak yer alır' diyerek, *bu gibi hallerde şeytanın kadını araç edinerek erkeğe oyun oynamakla görevli olduğunu bildirmiştir.*"⁶² A. Osman Ateş ise, Arsel'in bu görüşüne şu değerlendirmeyi yapmıştır: "İlhan Arsel, yukarıda bahsettiği rivayeti Gazzâlî'nin (v. 505/1111) *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinin Türkçe tercümesinden almış ve hadisi orijinal kaynağına inerek araştırmamıştır. Delil gösterdiği bu hâdisin aslında ise "Bir erkek bir kadınla baş başa kalmasın! Aksi takdirde üçüncüleri şeytandır,"⁶³ buyurulmuştur. Hadis Hz. Ömer ve Âmir b. Rebî'a tarafından Hz. Peygamber'den nakledilmiştir. Fakat hadiste "*kadın dışarı çıktığı zaman şeytanın onu takip ettiği*" ifadesi yoktur. Kanaatimizce bunlar, Arsel'in Hz. Peygamber'e isnad ettiği delilsiz sözlerdir. İlhan Arsel'in Hz. Peygamber'in "*Bu gibi hallerde şeytanın kadını araç edinerek erkeğe oyunlar oynamakla görevli olduğunu bildirdiğine*" dair iddiası da delilsiz bir sözdür. Bu Arsel'in kendi görüşüdür ve asılsız olarak Hz. Peygamber'e isnad etmektedir."⁶⁴

⁶⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I, s. 225.

⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I, s. 225; Suyûtî, *el-Müdrec Ale'd-Derc*, varak: 4a.

⁶² Arsel, İlhan, *Şeriat ve Kadın*, Tümda Dağıtım, İstanbul 1990, s. 68.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, s. 18, 26.

⁶⁴ Ateş, Ali Osman, *Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan*, Beyan Yay. İstanbul 1996, s. 340-41.

5. Hadiste İdrâcı Tespit Yöntemleri

5.1. Metnin Müdrec Olan veya Olmayan Kısımlarını Açıklayan Bir Başka Rivayetin Bulunması

Müdrec hadisin diğer rivayetlerinde, idrâclı olan kısmın metinden ayrı olarak yer almasıyla, metnin müdrec olan ve olmayan kısmı ayırt edilmiş olur.⁶⁵

Köle âzâd etmekle ilgili rivayetteki idrâc:

-Hadisin orijinal metni:

قال النسائي أخرنا إسحاق بن إبراهيم قال أنا عبد الرزاق قال ثنا معمر عن الزهري عن سالم عن أبيه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : من أعتق شركا في مملوك أقيم ما بقي في ماله قال الزهري إن كان له مال يبلغ ثمنه

Nesâî→ İshâk b. İbrahim→ Abdürrezzâk→ Ma'mer→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Sâlim tarikiyle İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir kimse bir köledeki hissesini âzâd ederse, malından (kölenin kalan bedeli için ortaklarına vermek suretiyle köle) âzâd olur." İbn Şihâb ez-Zührî şöyle demiştir: "Eğer kölenin (kalan kısmının) bedeline yetecek kadar malı varsa."⁶⁶

-Hadisin idrâclı metni:

قال مسلم حدثنا عبد بن حميد حدثنا عبد الرزاق أخرنا معمر عن الزهري عن سالم عن ابن عمر : أن النبي صلى الله عليه وسلم قال (من أعتق شركا له في عبد عتق ما بقي في ماله إذا كان له مال يبلغ ثمن العبد

Müslim→ Abd b. Humejd→ Abdürrezzâk→ Ma'mer→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Sâlim→ İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (sav) : "Her kim kölesi üzerinde bulunan hissesini azad ederse, *eğer kölenin (kalan kısmının) bedeline yetecek kadar malı varsa* (bu malı da ortaklarına vermek suretiyle köle) âzâd olur." buyurmuştur.⁶⁷

Hadiste yer alan "*eğer kölenin (kalan kısmının) bedeline yetecek kadar malı varsa,*" bölümü ilavedir. Abdürrezzâk *Musannefî*'nde bu ziyade sözde tereddüt ederek, onun, Hz. Peygamber'in hadisinden mi yoksa İbn Şihâb ez-

⁶⁵ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 231; Beykûnî, *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye*, s. 202; Tahhân, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 106; Ahmed Naim, *Hadis Usûlü ve Istılahları*, s. 302; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 132; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 144.

⁶⁶ en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübra*, I-XII, thk. Hasan Abdülmün'im eş-Şelebî, Müessesü'r-Risâle, Beyrut 1421/2001, III, s. 181. Hadisin idrâcsız olan bir başka versiyonu için bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, s. 34.

⁶⁷ Müslim, "Eymân", 51; Ebû Dâvud, "İtk", 6; en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Hurâsânî, *es-Sünen*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2009, "Buyû", 105. Ayrıca bkz: Buhârî, "İtk", 4. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, s. 56.

Zührî'nin sözünden mi olduğunu bilmediğini söylemiştir.⁶⁸ Ama Nesâî'nin (v. 303/915) rivayet ettiği yukarıda verdiğimiz birinci hadiste, sözün İbn Şihâb ez-Zührî'ye ait olduğu görülmekte ve müdrec olan kısım ayrıntı edilmektedir.

5.2. İdrâcî Yapan Râvinin Bunu Açıkça Belirtmesi

Bir hadis metnindeki idrâclı kısım bir başka rivayette râvinin kendi sözü olarak yer almıştır. Bununla birlikte idrâclı metinde bu açıklama yer almadığı için râvinin sözü hadisin asıl metninden kabul edilerek nakledilmiştir.⁶⁹

Allâh'a şirk koşanın cennete giremeyeceği ile ilgili rivayetdeki idrâc:

-Hadisin orijinal metni:

قال البخاري حدثنا عمر بن حفص حدثنا أبي حدثنا الأعمش حدثنا شقيق عن عبد الله رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من مات يشرك بالله شيئا دخل النار . وقلت أنا من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة

Buhârî→ Ömer b. Hafs→ Babası→ el-Â'meş→ Şekîk tarikiyle rivayet edildiğine göre Abdullâh b. Mes'ud şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu; 'Kim Allah'a şirk koşarak ölürse cehenneme girer,' ve ben (Abdullah b. Mes'ud) şöyle dedim, 'kim de Allah'a şirk koşmadan ölürse cennete girer.'⁷⁰

-Hadisin idrâclı metni:

قال البغدادي - الحسن بن علي الجوهري أنا عبدالعزیز بن جعفر الخرقى نا قاسم بن زكريا المطرز نا أحمد بن عبد الجبار نا أبو بكر بن عياش عن عاصم عن زر عن عبد الله قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من مات وهو يشرك بالله شيئا دخل النار ومن مات وهو لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة

Hatîb el-Bağdâdî→ el-Hasen b. Ali el-Cevherî→ Abdü'l-Aziz b. Ca'fer→ Kâsım b. Zekeriyya el-Müttariz→ Ahmed b. Abdî'l-Cebbâr→ Ebû Bekr b. Ayyâş→ Âsım→ Zirr tarikiyle rivayet edildiğine göre, Abdullâh b. Mes'ud şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) şöyle söylerken işittim; 'Kim Allah'a ortak koşarak ölürse cehenneme girer ve kim de Allah'a ortak koşmadan ölürse cennete girer.'⁷¹

Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet edilen bu hadis, görüldüğü gibi bazı versiyonlarında müdrectir ve hadis merfû olarak yukarıdaki gibi rivayet edilmiştir. Bu rivayetdeki idrâc, ravi Ahmed b. Abdî'l-Cebbâr el-Atâridî'den kaynak-

⁶⁸ Abdürrezzâk, *Musannef*, IX, s. 150.

⁶⁹ Bu konuda benzer bilgiler için bkz: Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 231; Beykûnî, *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye*, s. 202; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 77; Tahhân, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 106; Ahmed Naim, *Hadis Usûlü ve Istilahları*, s. 30; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 132; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 146.

⁷⁰ Buhârî, "Cenâiz", 1; Müslim, "İmân", 150; Ayrıca bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, s. 382, 425; Mevsilî, Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IX, s. 126.

⁷¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I, s. 256.

lanmaktadır. O, Hz. Peygamber'in sözü ile, Abdullah b. Mes'ud'un sözünü ayırt etmeden bir bütün olarak rivayet etmiştir ve idrâca sebep olmuştur. Diğer rivayetlerde örneğin râvî el-A'meş kanalıyla gelen yukarıda verdiğimiz birinci rivayette, Abdullah b. Mes'ud sözün kendisine ait olduğunu ifade etmiştir.⁷²

5.3. Hz. Peygamber'in Müdrec Olan Sözü Söylemesinin Aklen İmkânsız Olması

Bazı durumlarda, hadiste geçen sözlerin, hadisin içerdiği hükümlerin, gerek zaman ve mekan, gerekse çeşitli açılardan Hz. Peygamber'e aidiyeti imkansızdır.⁷³ Bu gibi durumlardan da, sözün sahibinin Hz. Peygamber olduğu kolayca anlaşılabilir. *Yemekten sonra ellerin yıkanması ile ilgili rivayetteki idrâc:*

قال البخاري حدثنا علي بن عبد الله حدثنا سفيان عن عمرو بن دينار عن عطاء عن ابن عباس : أن النبي صلى الله عليه وسلم قال (إذا أكل أحدكم فلا يمسح يده حتى يلعقها أو يلعقها)

Buhârî→ Ali b. Abdillâh→ Süfyân b. Uyeyne→ Amr b. Dînar→ Atâ tarikîyle İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre, Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “Sizden biriniz yemek yediği (ve elini yıkamak mümkün olmadığı) zaman, yemek yediği parmaklarını yalamadıkça yâhut *yalatmadıkça* bir bezle silmesin.”⁷⁴

Bu hadis için, Hayri Kırbaçoğlu şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Bu rivayette önerilen, ‘*kişinin yemek bulaşmış elini bir başkasına yalatması*’ hususu, bırakın bir peygamberi, sıradan bir insana bile yakışmayacak bir öneridir. En iyimser yaklaşımla bu, ‘başkasına yalatma’ kısmının râvîlerin idrâcının ürünü olduğunu kabul etmek gerekir ki, bu dahi söz konusu ifadenin Hz. Peygamber'e aidiyetinin reddedilmesi demektir.”⁷⁵

⁷² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I, s. 256-57; Suyûtî, *el-Müdrec Ale'd-Derc*, varak: 1a.

⁷³ Bu konuda benzer bilgiler için bkz: Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 231; Beykûnî, *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye*, s. 202; Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 76; Subhî es-Salih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, s. 199; Tahhân, *Teyisiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 106; Ahmed Naim, *Hadis Usûlü ve İstılahları*, s. 303; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 132; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 146.

⁷⁴ Buhârî, “Et'ime”, 50.

⁷⁵ Kırbaçoğlu, Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitâbiyat Yayınları, Ankara 2002, s. 270.

5.4. İdrâcla İlgili Muhaddislerin Açık Beyanları

Çeşitli durumlarda, hadiste idrâcın olup olmadığı hadis alimleri tarafından bilinebilmektedir. Onlar bu gibi durumlarda idrâcın olduğunu ifade etmişlerdir.⁷⁶

Sahur vaktinin bittiğini bildiren ezan ile ilgili rivayetteki idrâc:

-Hadisin orijinal metni:

قال البخاري حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن عبيد الله بن دينار عن عبد الله بن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال (إن بلالا ينادي بليل فكلوا واشربوا حتى ينادي ابن أم مكتوم

Buhârî→ Abdullâh b. Yûsuf→ Mâlik→ Ubeydullâh b. Dînâr tarikiyle İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Bilâl, ezanını gece okuyor. Sizler İbn Ümmi Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyiniz, içiniz."⁷⁷

-Hadisin idrâclı metni:

قال الطيالسي حدثنا أبو داود قال حدثنا عبد العزيز بن أبي سلمة عن الزهري عن سالم عن بن عمر ان النبي صلى الله عليه وسلم قال : ان بلالا يؤذن بليل فكلوا واشربوا حتى يؤذن بن أم مكتوم قال وكان ضريرا فكان يقال له اذن فقد أصبحت

Tayâlisî→ Ebû Dâvud→ Abdülazîz b. Ebî Seleme→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Sâlim tarikiyle İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Bilâl, ezanını gece okuyor. Sizler İbn Ümmi Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyiniz içiniz, O, *âmâ idi ve kendisine sabahın olduğu ve ezan okuması gerektiği söyleniyordu.*"⁷⁸

Burada yer alan "O, *âmâ idi ve kendisine sabahın olduğu ve ezan okuması gerektiği söyleniyordu,*" sözü Hatîb el-Bağdâdî ve Suyûtî gibi hadis alimlerince müdrec olarak kabul edilmiştir.⁷⁹

6. Müdrec Hadis'in Değeri ve Diğer Hadis Çeşitleri ile Münasebeti

Hadislerde idrâcın bilinmesi, dolayısıyla müdrec konusu hadis ilminin önemli meselelerinden biridir. Zira bu sayede râvilerin sözüyle Hz. Peygamber'in sözünün birbirinden ayrılması sağlanmaktadır. Hadislerin rivayeti esnasında hadis âlimlerinin, isnadları ayırmakta son derece titiz davrandıkları,

⁷⁶ Bkz: Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 231; Beykûnî, *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye*, s. 202; Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, s. 199; Tahhân, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 106; Ahmed Naim, *Hadis Usûlü ve İstılahları*, s. 302; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 132; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 146.

⁷⁷ Buhârî, "Ezân", 11, 12; Müslim, "Sıyâm", 36; Ayrıca bkz: Mâlik b. Enes, *Muvatta*, "Salât", 14.

⁷⁸ Tayâlisî, *Müsned*, III, s. 360.

⁷⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I, s. 320. Suyûtî, *el-Müdrec Ale'd-Derc*, varak: 3a.

râvilerin vehim ve hatalarına dikkat ettikleri, cerh ve ta'dil yaparak zayıf ve sahihi ortaya çıkardıkları, gerek baba, gerek oğul, gerekse kardeş olsun hiçbir kimseyi tenkit etmekten çekinmedikleri görülmektedir. Örneğin; Ali b. el-Medîni'ye (v. 234/848-49) babası hakkında sorulduğunda "onu benden başkasına sorun" demiştir. Tekrar sorulunca başını kaldırarak "isnad dindir, o (babam) zayıftır." diye cevap vermiştir.⁸⁰

Müdreç hadis konusu metin tenkidi ile yakından ilgilidir. Böylece muhaddislerin yaptıkları çalışmanın sadece râvi tenkidiyle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda metin tenkidi de yaptıkları ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda âlimler bu konudaki çalışmaları sayesinde, Hz. Peygamber'e izafe edilmesi mümkün olmayan şeyleri de ortaya çıkarmışlardır. Hatîb el-Bağdâdî, müdreç konusunun önemi hakkında konuşurken, bu ilimle ilgilenen hadis âliminde bulunması gereken sıfatlar hususunda şöyle demiştir: "Hadisteki vehm olan lafızları, sahih olan lafızları, metinde idrâc edilen lafızları ve müdreç hadisle sahih hadis lafızlarının birbirine bittiğini bilmesi gerekir." O lafızların bilinmesi muhaddis için mühim olduğu kadar, hükümleri araştıran fakîh için de önemlidir. Müdreç bilmemek, delilleri araştıranı hataya düşürür ve yanlış tercihe götürür. el-Ğumarî (v. 1380/1960) şöyle demektir: "Hadis talebesinin buna özen göstermesi ve bu konuda tasnif edilmiş kitaplar hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Çünkü bilmediği takdirde müdreçle istidlal ederek, o müdreç lafzın Hz. Peygamber'in merfu bir sözü olduğunu zanneder. Halbuki durum tam tersidir. Dini konudaki bir hüküm malum olduğu üzere, merfû bir hadisle sabit olur."⁸¹

Hadis alimleri müdreç hadisi merdûd hadis kategorisinde ele almaktadır.⁸² Bununla birlikte müdreç hadis, merdûd hadisinde alt bölümü olan râvîdeki ta'n sebeplerinden biri olan "muhalefetü's-sikat"ın içinde yer almaktadır. Bir râvînin kendinden daha güvenilir bir râvîye muhalefet ederek bir haber rivayet etmesine muhalefetü's-sikat denilmektedir.⁸³ Bu da râvîde yer alan zabt kusurlarından bir tanesidir. Muhalefetü's-sikat beş türlü olmaktadır. Bunlar müdreç, maktûb, mezîd fi muttasilî'l-esânîd, müzdarib ve musahhaftır. Râvî rivayet ettiği hadisin isnadındaki bazı isimlerin ve metindeki bazı ibarelerin yerlerinde takdim veya tehir yaparsa hadis maktûb, muttasıl isnadının ortasına ziyade yaparsa mezîd fi muttasilî'l-hadis, metnindeki kelimelerin yazılışında

⁸⁰ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 86.

⁸¹ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 86-88.

⁸² Tahhan, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 88.

⁸³ Tahhan, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 102.

değişiklik yaparsa musahhaf olur.⁸⁴ Bir hadisin birbirine zıt birkaç şekli olması, aynı hadisi değişik şekillerde rivayet eden râvilerin adalet ve zabt açısından birbirine yakınlıkları dolayısıyla hadisler arasında tercih yapılamaması durumunda hadis müzdarib olur.⁸⁵ Burada saydığımız hadislerin ortak yönü, hepsinde bir muhalefet durumunun olmasıdır. Bu da genellikle râvînin vehm ve hatasından kaynaklanmaktadır. Bunlarla birlikte müdrec hadisin mevkûf hadisle de ilgisi vardır. Hadis istilâhında sahabeden rivayet edilen hadislerle mevkuf hadis denilmektedir.⁸⁶ Çünkü bazen, mevkûf hadisin metni Hz. Peygamber'den rivayet edilen merfu hadisin metnine eklenerek, hadiste idrâca sebep olunabilmektedir. Altının ancak misli misline satılması gerektiği aksi takdirde faiz olabileceği ile ilgili bir başka bölümde verdiğimiz hadis, bu konuya örnek olarak verilebilir.⁸⁷

Fikhî konulardaki hadislerde ziyâde ve idrâca rastlandığını ve fâkihlerin ihtilafında müdrec hadisin etkisinin görüldüğünü belirtmek gerekir. Bu durum, genellikle fikhî düşüncelerle meydana gelmektedir. Hadis metnine yönelik açıklamalar ve râvilerin bu açıklamalardan çıkardıkları fikhî hükümler zaman geçtikçe metnin asli unsuru haline gelebilmektedir. Bu durumun özellikle İbn Şihâb ez-Zührî ve onun gibi hadislerin tedvin edildiği râvilerin döneminde vuku bulmasından dolayı konu daha da önem arz etmektedir.⁸⁸ Ayrıca, Fakîhlerin ihtilaf sebepleri arasında yer alması sebebiyle müdrec bir hadisi bilmek, şer'î hükümlerde son derece önemli bir yer tutmaktadır. Bu geniş konuda bazen muhaddisler hata edebilmişlerdir. Bu şöyle açıklanabilir. Bazı müdrec hadisler hakkında muhaddisler arasında, bunların müdrec olması hususunda ihtilaf olmuştur. Buna binaen bir hadisin müdrec olduğunu kabul etmemişlerse, merfû ve muttasıl olduğuna hükmetmişlerdir. Bu hadislerde ihtilaf olduğunu söyleyenler ise, bu hadisin merfû olmadığına hükmetmişler ve bunun Hz. Peygamber'in sözü olduğunu inkâr etmişlerdir. Muhaddislerin bu ihtilafı birçok şer'î hükümde fakîhleri etkilemiştir.⁸⁹

Ebû Hureyre tarafından nakledilen ve namazda mezheblerin farklı uygulamalarına sebep olan rivayetteki idrâc:

⁸⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 165; Tahhân, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 114.

⁸⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 61; Beykûnî, *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye*, s. 192; Tahhân, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 112.

⁸⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 33; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 147; Beykûnî, *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye*, s. 140; Tahhân, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, s. 130.

⁸⁷ Örneğin değerlendirmesi için bkz: bu makale s. 16-17.

⁸⁸ Özafşar, Mehmed Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay., Ankara 1998, s. 230.

⁸⁹ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 89.

-Hadisin orijinal metni:

قال الموصلي حدثنا أحمد حدثنا مبشر عن الأوزاعي عن الزهري عن سعيد بن المسيب أنه : سمع أبا هريرة قال : قرأ ناس مع رسول الله . صلى الله عليه وسلم . في صلاة جهر فيها بالقراءة فلما قضى رسول الله . صلى الله عليه وسلم . أقبل عليهم فقال : هل قرأ معي أحد ؟ قالوا : نعم قال : إني أقول ما بالي أنزع القرآن ؟ قال الزهري : فاتعظ الناس بذلك ولم يكونوا يقرؤون فيما جهر

Ebû Ya'lâ el-Mevsilî→ Ahmed→ Mübeşşir→ el-Evzâî→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Saîd b. el-Müseyyeb tarihiyle Ebû Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: "Rasullah (sav)'in kıraati sesli okuduğu bir namazda insanlar da onunla beraber sesli okudu. Rasûlullah (sav) namazı bitirdikten sonra onlara dönerek şöyle buyurdu: 'Sizden biriniz benimle beraber okudu mu?' 'Evet' dediler ve bunun üzerine şöyle buyurdu: 'Ben de neden kıraatim karışıyor diyordum.'" İbn Şihâb ez-Zührî şöyle dedi: "İnsanlar bunun üzerine, kıraatin açıktan okunduğu namazlarda artık açıktan okumuyorlardı."⁹⁰

-Hadisin idrâclı metni:

قال ابو داود حدثنا القعني عن مالك عن ابن شهاب عن ابن اكيمة الليثي عن أبي هريرة : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم انصرف من صلاة جهر فيها بالقراءة فقال هل قرأ معي أحد منكم آنفا ؟ فقال رجل نعم يارسول الله قال إني أقول ما لي أنزع القرآن ؟ قال فاتتهى الناس عن القراءة مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما جهر فيه النبي صلى الله عليه وسلم بالقراءة من الصلوات حين سمعوا ذلك من رسول الله صلى الله عليه وسلم

Ebû Dâvud→ el-Ka'nebî→ Mâlik→ İbn Şihâb ez-Zührî→ İbn Ekîme el-Leysî tarihiyle Ebû Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: "Peygamber (sav) kıraatini sesli okuduğu bir namazdan sonra: 'Az önce biriniz benimle beraber okudu mu?' buyurdu. Bunun üzerine bir adam: 'Evet, ey Allah'ın Rasulü,' diye cevap verdi, (Rasûlullah): 'Ben de neden kıraatim karışıyor diyordum?' dedi. *İnsanlar, Rasûlullah (sav)'den bunu duyunca bir daha Rasûlullah'ın açıktan okuduğu namazlarda O'nunla beraber (açıktan) okumayı bıraktılar.*"⁹¹

Bu hadiste yer alan "*insanlar, Rasûlullah (sav)'den bunu duyunca bir daha Rasûlullah'ın kıraati açıktan okuduğu namazlarda O'nunla beraber okumayı bıraktılar,*" bölümü, hadisin asıl metnine ait değildir. İbn Şihâb ez-Zührî'ye aittir. Bunu Süfyân b. Uyeyne açıklamıştır. Ebû Dâvud da bu hususta şöyle demiştir: "Muhammed b. Yahya b. Fâris'ten duyduğuma göre İbn Ekîme'nin hadisi "Ben de neden kıraatim karışıyor diyordum," ifadesiyle bitmektedir. "*İnsanlar, Rasûlullah (sav)'den bunu duyunca bir daha Rasûlullah'ın*

⁹⁰ Mevsilî, Ebû Ya'lâ, *Müsned*, X, s. 252.

⁹¹ Ebû Dâvud, "Salât", 137; Tirmîzî, "Salât", 233; Nesâî, "Sıfâtü's-Salât", 28; Ayrıca bkz: Mâlik b. Enes, *Muvatta*, "Salât", 44; Abdürrezzâk, *Musannef*, II, s. 135; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, s. 284-301; İbn Hibbân, *Sahih*, V, s. 157.

kıraati açıktan okuduğu namazlarda O'nunla beraber okumayı bıraktılar,” sözü İbn Şihâb ez-Zührî'ye aittir.⁹²

Ebu Hureyre tarafından rivayet edilen ve İbn Şihâb ez-Zührî'nin hadise kattığı söz ile müdrec konumuna düşen bu hadisin içerdiği hüküm, fakîhler ve muhaddisler arasında ihtilaf konusu olmuştur.

Mâlikiler, açıktan okunan namazlarda imamın arkasında duranların kıraatini caiz görmezler. (Mâlikiler) görüşlerine bu hadisi delil alırlar ve hadisteki İbn Şihâb ez-Zührî'ye ait olduğunu belirttiğimiz sözün, Ebu Hureyre'ye ait, hadisin de mevsûl olduğuna ve bunun da idrâc olmadığına hükmetmişlerdir.⁹³

Şafîilere göre ise, imamın arkasında namaz kılarken kıraat gerekmektedir. Onlar bu hususta şöyle düşünmektedirler: Bahis konusu olan söz, İbn Şihâb ez-Zührî'nin sözüdür. Bu hadise idrâc yapılmıştır. eş-Şafîî (v. 571/1176), hâfızlar ve diğerleri bu hususa dikkat çekmişlerdir. Buhârî, Muhammed b. Yahya ez-Zührlî (v. 258/872), İbn Hibbân (v. 354/965), Beyhakî (v. 458/1066), Hattâbî (v. 388/998), İbn Hacer (v. 852/1449), Suyûtî ve diğerleri bu görüştedir. Netice itibariyle hadisteki bu idrâc, açıktan okunan namazlarda, imamın arkasında kıraatin hükmü hususunda ihtilaf sebeplerinden biri olmuştur.⁹⁴

Her gün beş defa okunan ezandan sonra yapılan duayı nakleden rivayetteki idrâc:

-Hadisin orijinal metni:

قال البخاري حدثنا علي بن عياش قال حدثنا شعيب بن أبي حمزة عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال (من قال حين يسمع النداء اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمد الوسيلة والفضيلة وابعثه مقاما محمودا الذي وعدته حلت له شفاعتي يوم القيامة

Buhârî→ Ali b. Ayyâş→ Şuayb b. Ebi Hamza→ Muhammed b. El-Münkedir tarikiyle Câbir b. Abdillâh'tan Rasûlullah (sav)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Her kim ezanı işittiği zaman, ‘Ey Allah’ım! Ey bu tam davetin ve kılınmak üzere olan bu namazın Rabb’i! Muhammed’e vesileyi, fazileti ihsan et. Bir de kendisine va’d ettiğin Makâm-ı Mahmûd’u verip oraya ulaştır!’ derse, kıyamet gününde benim şefaati ona vâcib olur.”⁹⁵

⁹² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl*, I, s. 323; Suyûtî, *el-Müdrec Ale'd-Derc*, varak: 1b.

⁹³ İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I-IV, Dâru'l-Hadis, Kahire 1425/2004, I, s. 164.

⁹⁴ Muhammed el-Uneys, *el-Fasl (Mukaddime)*, I, s. 94, 96.

⁹⁵ Buhârî, “Ezân”, 8; İbn Mâce, “Ezân”, 4; Ebû Dâvûd, “Salât”, 37; Tirmizî, “Salât”, 43; Nesâî, “Ezân”, 38; Ayrıca bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, s. 354.

-Hadisin idrâclı metni:

قال البيهقي أخبرنا أبو عبد الله الحافظ وأبو نصر أحمد بن علي بن أحمد الفامي قالنا ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب ثنا محمد بن عوف ثنا علي بن عياش ثنا شعيب بن أبي حمزة عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من قال حين يسمع النداء اللهم إني أسألك بحق هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الوسيلة والفضيلة وابعثه المقام المحمود الذي وعدته إنك لا تخلف الميعاد حلت له شفاعتي

Beyhakî→ Ebû Abdillâh el-Hâfız ve Ebû Nasr Ahmed b. Ali el-Fâmî→ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb→ Muhammed b. Avf→ Ali b. Ayyâş→ Şuayb b. Ebi Hamza→ Muhammed b. el-Münkedir tarikiyle rivayet edildiğine Câbir b. Abdillâh şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: ‘Her kim ezanı işittiği zaman, ‘Allahım! Bu tam davetin ve kılınmak üzere olan namazın hakkıyla olmasını senden diliyorum. Muhammed’e vesileyi, fazileti ihsan et. Bir de kendisine va’d ettiğin Makâm-ı Mahmûd’u verip oraya ulaştır, *şüphesiz ki sen vâadinden dönmezsın*’ derse, şefaati ona vâcib olur.”⁹⁶

Hadiste yer alan, “*Şüphesiz ki sen vâadinden dönmezsın*” sözü hadisin aslından değildir. Sonradan hadise ilave edilmiştir. Aynı hadisin Buhârî ve diğer bazı kaynaklarda yer alan versiyonun da bu zâid ifadeye rastlanmamaktadır.

Bazı durumlarda yalana ruhsat verilmesi ile ilgili rivayetdeki idrâc:

-Hadisin orijinal metni:

قال مسلم حدثني حرملة بن يحيى أخبرنا ابن وهب أخبرني يونس عن ابن شهاب أخبرني حميد بن عبد الرحمن بن عوف أن أمه أم كلثوم بنت عقبة بن أبي معيط وكانت من المهاجرات الأول اللاتي يابعن النبي صلى الله عليه وسلم أخبرته : أنما سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يقول ليس الكذاب الذي يصلح بين الناس ويقول خيرا وينمي خيرا قال ابن شهاب ولم أجمع يرخس في شيء مما يقول الناس كذب إلا في ثلاث الحرب والإصلاح بين الناس وحديث الرجل امرأته وحديث المرأة زوجها

Müslim→ Harmele b. Yahya→ İbn Vehb → Yûnus→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Humeyd b. Abdirrahmân b. Avf →Annesi Ümmü Gülsüm binti Ukbe b. Ebî Muayt (-bu kadın Peygamber (sav) 'e bey'at eden ilk muhacirlerdendir. -) tarikiyle rivayet edildiğine göre Ümmü Gülsüm, Rasûlullah (sav)'i şöyle buyururken işitmiştir: “Yalancı, insanların arasını bulan ve hayır söyleyip hayır tebliğ eden kimse değildir.” İbn Şihâb demiştir ki : “İnsanların söylediklerinden hiç bir şeyde yalana ruhsat verildiğini işitmedim. Ancak üç haslette müstesna! Harbde, insanların arasını bulmakta, kocanın karısına ve karısının kocasına söylediklerinde.”⁹⁷

⁹⁶ el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut 1424/2003, I, s. 410.

⁹⁷ Müslim, “el-Birr ve's-Sıla”, 101. Sözü İbn Şihâb ez-Zührî'nin olduğuna dair bilgi için bkz: Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, s. 162.

-Bu konudaki bir başka rivayet:

قال البخاري حدثنا عبد العزيز بن عبد الله حدثنا إبراهيم بن سعد عن صالح عن ابن شهاب أن حميد بن عبد الرحمن أخبره أن أمه أم كلثوم بنت عقبة أخبرته: أنها سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول (ليس الكذاب الذي يصلح بين الناس فيمني خيرا أو يقول خيرا

Buhârî→ Abdülazîz b. Abdillâh→ İbrâhîm b. Sa'd→ Salih → İbn Şihâb ez-Zührî→ Humeyd b. Abdirrahmân tarikiyle rivayet edildiğine göre, Ukbe kızı Ümmü Gülsüm şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav)’i şöyle buyururken işittim: ‘İnsanlar arasını iyileştirip düzelten ve bunun için hayır maksadıyla söz ulaştırın veya hayır kasdıyla söz söyleyen kimse yalancı değildir.”⁹⁸

-Hadisin idrâclı şekli:

قال النسائي أخبرنا كثير بن عبيد الحمصي قال نا محمد بن حرب عن الزبيدي عن الزهري عن حميد بن عبد الرحمن أن أم كلثوم ابنة عقبة أخبرته أنها سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : ليس الكذاب الذي يصلح بين الناس فيقول خيرا وينمي خيرا ولم يرخص في شيء مما يقول الناس إنه كذب إلا في ثلاث في الحرب والإصلاح بين الناس وحديث الرجل امرأته وحديث المرأة زوجها

Nesâî→ Kesîr b. Ubeyd el-Hımsî→ Muhammed b. Harbî→ ez-Zebîdî→ İbn Şihâb ez-Zührî→ Humeyd b. Abdirrahmân tarikiyle rivayet edildiğine göre, Ukbe kızı Ümmü Gülsüm şöyle demiştir: “Rasûlullah (sav)’i şöyle buyururken işittim: ‘İnsanlar arasını iyileştirip düzelten ve bunun için hayır maksadıyla söz ulaştırın veya hayır kasdıyla söz söyleyen kimse yalancı değildir ve *insanların söylediklerinden hiçbir şeyde yalana ruhsat verilmemiştir. Ancak üç haslette müstesna! Harbde, insanların arasını bulmakta, kocanın karısına ve karısının kocasına söylediklerinde.*”⁹⁹

Hadiste yer alan “ve insanların söylediklerinden hiç bir şeyde yalana ruhsat verilmemiştir. Ancak üç haslette müstesna! Harbde, insanların arasını bulmakta, kocanın karısına ve karısının kocasına söylediklerinde” bölümü, Hz. Peygamber’in değil, İbn Şihâb ez-Zührî’nin sözüdür.¹⁰⁰

Hadisin özellikle idrâclı yani yalana üç durumda ruhsat verilmesi bölümü gerek vaazlarda, gerekse insanlar arasında sıkça kullanılmakta ve bundan bu durumlarda yalan söylenebileceğine dair hüküm çıkarılmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi fikhî konularda bu hadislerle amel edilemez. Çünkü söz konusu ifade Hz. Peygamber’in değil râvinin sözüdür.

⁹⁸ Buhârî, “Sulh”, 2.

⁹⁹ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII, s. 236; et-Taberânî, *Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, el-Mu'cemu'l-Evsât*, I-X, thk. Târik b. Avdillah – Abdu'l-Muhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-Harameyn, Kahire, ty., IX, s. 86.

¹⁰⁰ Suyûtî, *el-Müdrec Ale'd-Derc*, varak: 6b, 7a.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Hz. Peygamber'in sözünü, râvî sözünden ayırma ilmi olan müdrec ilmi, hadis ve fıkıh usûlü açısından son derece önemlidir.

Sonuç

Hz. Peygamber'in Sünneti'nin yazılı vesikaları olan ve temel kaynaklarda yer alan hadislerin tamamının sahih ya da hasen olduğunu söylemek imkansızdır. Zira bu eserlerde zayıf ve hatta uydurma rivayetlere de rastlamak mümkündür. Çalışmamızda da görüldüğü gibi en temel eserler başta olmak üzere, hadis kitaplarında yer alan hadislerde râvî tasarrufu bulunmaktadır. Râvîlerin, zaman zaman hadislerin, isnadına veya metnine hadisin aslından olmayan, kelime ve sözleri karışabilmiştir. Bu, çoğunluka hadisten bir hüküm çıkarma, bazen hadisteki hükmü yorumlama bazen de hadiste bulunan ve herkes tarafından kolayca anlaşılamayacak bir kelimenin eşanlamlısını söyleme şeklinde olmuştur. Râvîlerin hadise yönelik bu açıklamalarının doğal olduğu söylenebilir. Çünkü günlük yaşantımızda bir yazı yazarken, birine bize ait olan veya olmayan bir fikri, sözü aktarırken parantez içi uygulamasını çok sık kullanmaktayız, bu da muhatabımızın bizim yazdığımızı, anlattığımızı, yanlış anlamaması veya kolayca anlaması içindir. Burada da râvîler, hadislerin daha iyi anlaşılabilmesi için, böyle bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Bunun içindir ki, alimlerimiz kasıtlı olmayan, garîb bir kelimeyi açıklamaya yönelik idrâcî câiz görmektedirler. Ama unutulmaması gereken bir husus vardır ki, o da söz konusu müdahalelerin yapıldığı yer, sıradan bir söz veya fikir değildir. Aksine tüm Müslümanları ilgilendiren, bağlayıcılığı olan İslam Dini'nin Peygamberi'ne ait olan söz ve fikirlerdir. Durum böyle olunca daha dikkatli olunması, daha titiz davranılması gerekmektedir.

Hadis alma usûlleri arasında en değerli ve en makbul olanı semâ' yöntemidir. Çünkü böyle bir yöntemde taraflar, aralarında vasıta olmaksızın, doğrudan doğruya iletişim kurarlar. Bu yöntemde değişik rivayet sigaları kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır; *semi'tu*, *haddesenâ*, *ahberanâ*, *en-be'enâ*... Bu sigaların derece bakımından en üstünü *semi'tu* (işittim) sözüdür. Çünkü bu râvînin hadisi şeyhinden direkt olarak dinleyerek aldığına delalet etmektedir.¹⁰¹ Çalışmamızda verdiğimiz örnekler dikkatlice incelenecek olursa, semâ' yoluyla hadis alınmasının birçok defa hadiste idrâca sebep olduğu görülmektedir. Hadis aliminin kendinden hadis dinleyenlere, hadisi daha iyi anlamaları ve ondan ibret almaları için, açıklama yapması bunu dinleyenlerin

---

¹⁰¹ Bkz: et-Tahhân, *Teysiru Mustalahil-Hadis*, s. 158-59; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 235-36.

ise bu zâid ifadeleri hadis zannederek birlikte rivayet etmelerinden kaynaklanmaktadır. Daha iyi anlaşılması açısından şöyle anlatabiliriz: Örneğin bir hadis aliminin etrafında beş adet hadis dinleyen öğrenci bulunmaktadır. Hadis alimi, hadise başlamadan veya hadisin ortasında veyahut da hadisi müteakip bir açıklama yapar, orada bulunan zabt açısından iyi olmayan dalgın bir öğrenci ise durumun farkında olmadan, hadis aliminin açıklamasını hadisten zannederek, daha sonra kendinden hadis dinleyenlere hadisi bu şekilde rivayet eder, zabt açısından iyi olan diğer öğrenciler ise hadis ile hocasının sözünü ayırt ederek, hadisi doğru bir şekilde rivayet eder. Daha sonra rivayetler incelendiğinde ise durum ortaya çıkar. Sonuç olarak, dinleme olayında, dinleyiciler son derece önemlidir. Onların o anki psikolojik ve fizyolojik durumları dinlemelerine etki etmekte, bazan dikkatlerinin dağılmasına ve hataya düşmelerine sebep olmaktadır. Bize düşen görev, özellikle hüküm ihtiva eden, ameli gerektiren hadislerin sıhhatini iyice incelemek, bu hadisleri başka tarifleriyle karşılaştırmaktır.

Günümüzdeki teknoloji sayesinde kitle iletişim araçları çok gelişmiştir. Gerek bu araçlar, gerekse merkezî vaaz sistemi sayesinde bir kişinin anlattıklarını yüzbinlerce hatta milyonlarca insan aynı anda dinleyebilmektedir. İşte bu konumdaki insanların konuşmalarında kullandıkları hadisleri iyice tetkik etmeleri gerekmektedir. Yoksa zayıf bir hadisle, hiçbir bağlayıcılığı olmayan râvînin hükmü veya sözüyle, bunca insanın yanılığa düşmesine sebep olunabilir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, alimlerimiz, bu hususta da ellerinden gelen gayreti sarfetmişlerdir. Usûle dâir yazdıkları eserlerinde müdrec hadis hakkında gerekli bilgileri vermeye çalışmışlardır. Hatîb el-Bağdâdî, İbn Hacer ve Suyûtî, müdrec hadise dâir, müstakil eserler yazmışlardır. Bu eserlerinde tespit edebildikleri birçok müdrec hadise yer vererek bizlere yol gösterici olmuşlardır.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef*, I-XI, thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, 2. Baskı, el-Mekteü'l-İslamî, Beyrut 1403/1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *el-Müsned*, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Kahire ty.
- Arsel, İlhan, *Şeriat ve Kadın*, Tümda Dağıtım, İstanbul 1990.
- Ateş, Ali Osman, *Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan*, Beyan Yay. İstanbul 1996.
- Babanzâde Ahmed Naim Bey, *Hadis Usulü ve Istılahları*, yay. haz. Hasan Karayığit, Düşün Yayınları İstanbul 2010.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *el-Faslü li'l-Vasli'l-Müdrecc fi'n-Nakl*, tahk. Abdu's-Semî' Muhammed el-Üneys, I-II, Dâru İbn Cevzî, Riyad 1997.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut 1424/2003.
- el-Beykûnî, Ömer (Tâhâ) b. Muhammed b. Fettûh ed-Dımaşkî, *el-Manzûmetu'l-Beykûniyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999.
- el-Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1995.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Usulü*, İFAV Yayınları, 27. Baskı, İstanbul 2012.
- ed-Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed, *es-Sünen*, I-V, th. Şuayb el-Arnaût vd., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1424/2004.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân b. el-Fazl, *es-Sünen*, I-II, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1431/2010.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2013.
- Ertürk, Mustafa, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*, Fecr Yay. Ankara 2005.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, I-VII, thk. Kemal Yûsuf el-Hût, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd 1409/1989.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1379/1959.
- .....*Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1404/1984.

- .....*Nuhbetu'l-Fiker fi Mustalahi Ehli'l-Eser*, thk. Abdülhamid b. Salih b. Kasım, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1427/2006.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâi ve'l-Metrûkîn*, I-III, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1412/1992.
- .....*Sahih*, I-XVIII, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1434/2013.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdir, Beyrut ts.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I-IV, Dâru'l-Hadis, Kahire 1425/2004.
- İbnü's-Salâh, Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetu İbnü's-Salâh*, (*Ulûmu'l-Hadis*), ta'lik. İsmail Zerman, Müessesetü'r-Risâletü Nâşirûn, Beyrut 1425/2004.
- Karaman, Hayreddin, *Hadise Dair İlimler ve Hadis Usûlü*, Ensar Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2014.
- Kırbaçoğlu, Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitâbiyat Yayınları, Ankara 2002.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, TDV Yayınları, 11. Baskı, Ankara 2012, s. 128.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî, el-Yemenî, *el-Muvatta*, (Rivâyetü Yahya b. Yahya el-Leysî,), Dâru'l-Marife, 2. Baskı, Beyrut 1429/2008.
- el-Mevsilî, Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî *el-Müsned*, I-XIII, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dımeşk 1404/1984.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1999.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübra*, I-XII, thk. Hasen Abdülmün'im eş-Şelebî, Müessetü'r-Risâle, Beyrut 1421/2001.
- es-Sünen*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim b. el-Haccâc*, I-XVIII, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1392/1972.
- ....., *et-Takrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezîr*, thk. Muhammed Osman el-Huş, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1405/1985.
- Özağşar, Mehmed Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay., Ankara 1998
- es-San'ânî, Muhammed b. İsmâil el-Emîr el-Hasenî, *Tevdîhu'l-Efkâr limeâni Tenkîhu'l-Enzâr*, I-II, thk. Ebû Abdurrahmân Salâh b. Muhammed b. Uveyda, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1997.
- es-Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-Hadis*, I-III, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1403/1982.
- Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, çev. Kandemir, M. Yaşar, İFAV Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2012.
- es-Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr, (2004), *et-Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, I-II, thk. Abdulvehhâb Abdulatîf, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadise, Riyad ty.
- et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, I-XXV, thk. Hamdî b. Abdi'l-Mecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, ty.
- *el-Mu'cemu'l-Evsât*, I-X, thk. Târık b. Avdillah – Abdu'l-Muhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-Hameyn, Kahire, ty
- et-Tahhân, Mahmud, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*, Mektebetü'l-Maârif, 9. Baskı, Riyad 1417/1996.
- et-Tayâlisî, Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvud b. el-Cârûd, *el-Müsned*, I-IV, thk. Muhammed b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Mektebetü Ebi'l-Muâtî, Kahire 1419/1999.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa; *el-Câmiu's-Sahîh (es-Sünen)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2008.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992.
- *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV Yayınları, Ankara 1996.
- Yücel Ahmet, *Hadis Usulü*, İFAV Yayınları 11. Baskı, İstanbul 2013.

Mudraj Hadiths and Their Value in the Context of al-Hatib al-Bagdadi's al-Fasl li'l-Vasli'l-Mudraj fi'n-Nakl

Citation / ©- Aydın, M. (2018). Mudraj Hadiths and Their Value in the Context of al-Hatib al-Bagdadi's al-Fasl li'l-Vasli'l-Mudraj fi'n-Nakl, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 18 (1), 479-511.

Abstract- *It is very important to determine the truth of the hadiths which are the written documents of Sunnah, the second source of Islam. The Methodology of Hadith scholars distinguished the hadiths as Sahih, Hasan and Da'if from categories in terms of truth. The addendum to a hadith made by rawi, its isnad, text, or both isnad and text is called idraj, and the hadith narrated in this way is also called mudraj hadith. It is very important in terms of Hadiths to know the mudraj hadith which scholars deal with in da'if hadith, to be determined where and how idraj takes place. Because the words of the rawi and the word of the Prophet must be distinguished from each other. As a matter of fact, sometimes a saying belonging to the narrator was supposed to belong to the Prophet, and accordingly it was made a ruling with rawi's word from hadith without being aware of it. As a result, some of the mudraj hadiths have led to major problems in the fields of Islamic law and i'tiqad. It should be noted that it is very difficult to understand whether or not idraj takes place in a hadith without conducting a detailed research. In this respect, mudraj hadith is closely related to isnad and text criticism. In this our work, we tried to investigate the subject in the context of "al-Faslu li'l-Vasli'l-Mudraj fi'n-Nakl", written by al-Hatib al-Bagdadi, the first independent work that we encountered about the mudraj hadith. In our work, we will give information about the definition of idraj and mudraj hadith, reasons of idraj, its types, determination method, judgment and value and examples will be presented.*

Keywords- *Hadith, sunnah, idraj, mudraj hadith, addition, rawi, riwaya, sanad, isnad and text*